

Безшумна революція. Теорія Рональда Інглегарта.

Наукові інтереси - порівняльні дослідження в сфері політичного розвитку та політичної психології, вивчення ціннісних змін у сучасних суспільствах та їх соціально-політичних наслідків. У сімдесятих роках розробив теорію постматеріалізму.

«Тиха революція» (1977) та «Культурний зсув у розвиненому індустріальному суспільстві» (1989)

В праці *The Silent Revolution* (Тиха революція), виданій у 1977 Інглегарт виявив значний зсув у ціннісних орієнтаціях населення розвинених індустріальних суспільств. У своїй книзі 1989 «Культурні зрушення в розвиненому індустріальному суспільстві» (*Culture Shift in Advanced Industrial Society*) Інглегарт використовує велику кількість рядів даних обстежень, що проводилися у 26 країнах в період з 1970 по 1988 для аналізу культурних змін, які відбуваються, коли молоде покоління поступово замінює старе серед дорослого населення. Ці зміни мають далекосяжні політичні наслідки. Інглегарт аналізує зміни у релігійних віруваннях, мотиваціях у роботі, політичні конфлікти, ставлення до дітей і сім'ї, ставлення до розлучень, абортів і гомосексуальності.

Про теорію

Значний вклад у вивчення політичних цінностей був внесений американським політологом Р. Інглхарт, що розробив концепцію "безшумної революції". Згідно з її основними положеннями, найбільш стійкі ціннісні орієнтації і настрої масових верств суспільства є найважливішими елементами політичної культури. Специфічні поєднання цих орієнтацій і настроїв визначають стійкість і життєздатність демократії. Інглхарт припустив, що в індустріально розвинених країнах під впливом соціально економічного розвитку відбувається перехід від матеріальних до постматеріальних цінностей, які починають грати провідну роль в життя людей. Основний культурний розділ починає проходити між "матеріалістами" і "постматеріалістами".

Матеріалісти орієнтовані на економічне благополуччя і безпеку держави, процвітання своєї сім'ї, збереження власного матеріального

благополуччя. Для них рівень життя, законність і порядок мають первинне значення.

Постматеріалісти більшою мірою орієнтовані на цінності нематеріального характеру: гарантії прав і свобод людини, самовираження і самовизначення особи, захист довкілля і т. п. На відміну від "матеріалістів" "постматеріалісти" цінують якість життя. "Економічній і фізичній безпеці, - відмічав Інглхарт, - постматеріалісти надають зовсім не негативну цінність - вони, як всякий, оцінюють її позитивно; але на відміну від матеріалістів, вони ще більш високий пріоритет відводять самовираженню і якості життя". Разом з самовираженням і якістю життя постматеріалісти особливу увагу приділяють політичній участі.

Між цими двома "чистими" групами розташовуються дві проміжні: "змішані" матеріалісти і "змішані" постматеріалісти. У "змішаних" матеріалістів на першому місці коштують матеріалістичні цінності, а на другому - постматеріалістичні, а у "змішаних" постматеріалістів - навпаки.

Ряд постматеріалістичних цінностей - задоволеність життям (роботою, дозвіллям, сімейним життям) і схильність довіряти іншим - безпосередньо включені, згідно Інглхарту, в структуру цивільної культури. "Довіра до інших" - це елемент культури, що зумовлює можливість об'єднання громадян в асоціації і групи по інтересах, без діяльності яких, у свою чергу, стає неможливою демократія. Настрої ж, виражені формулою "задоволеність життям", роблять сильний вплив на відношення громадян до політичної системи в цілому. Інглхарт розміщує цінності між двома "координатами"(параметрами):

1. традиційною і раціонально-легальною (державною) владою;
2. цінностями дефіциту (матеріальними) і постматеріальними цінностями.

По визнанню самого Інглхарта, приведені на схемі дані відбивають результати опитувань 56 292 респондентів з 43 країн. Анкети, за допомогою яких проводилися обстеження, включали більше 100 питань відносно різних аспектів життя.

На приведеній схемі цінності "Бог", "Важливість релігії", "Важливість праці", "Важливість сім'ї", "Слухняність" групуються в нижній частині. Вони виявляються тісно взаємопов'язанні з традиційною владою. Інглхарт відмічає значення примусових начал в суспільствах з

традиційною владою. Проте там, де релігії приділяється велике значення, люди мало цікавляться політикою. Дослідження показали, що постматеріальні цінності корелюють із задоволеністю життям ($r = 0,68$). У той же самий час Інглхарт відмічає цікавий факт, який виявили дослідження : "...на особовому рівні постматеріалісти не виявляють відносно високого рівня реальної задоволеності життям". Це пов'язується з тим, що хоча постматеріалісти багатіші, ніж більшість членів суспільства, їх суб'єктивна оцінка як власного добробуту, так і його значущості не піднімається вище певного рівня. Таким чином, суб'єктивне відчуття добробуту не підвищується у міру економічного зростання і зростання доходів. Саме тому серед постматеріалістів не отримали поширення такі цінності, як "Наполеглива праця", "Необхідність дітей для жінки", "Необхідність для дитини обох батьків". Підйом вгору по вертикальній осі пов'язаний з відходом від релігійних і сімейних цінностей. Перехід до постматеріальних цінностей, так само як і зрушення від традиційної до державної влади, супроводжується зростанням морального релятивізму, що виражається в низьких оцінках необхідності "Уміти розрізняти добро і зло". Також спостерігається і зниження преклоніння перед державною владою, і підвищення уваги до таких індивідуальних цінностей, як дозвілля, дружба, добросусідство. Постматеріалісти менше матеріалістів оцінюють значення науки і техніки. Це пояснюється як їх високою матеріальною задоволеністю, так і переконаністю, що науковий і технічний прогрес може принести людству велику шкоду.

житті. У ієрархії постматеріалістичних цінностей високе місце займають цінності самовираження та участі в ухваленні рішень на усіх рівнях. Оцінки ж втручання уряду в економічне життя, процесу зростання уряду і бюрократизму, збільшення долі державної власності набувають все більш і більш негативного характеру.

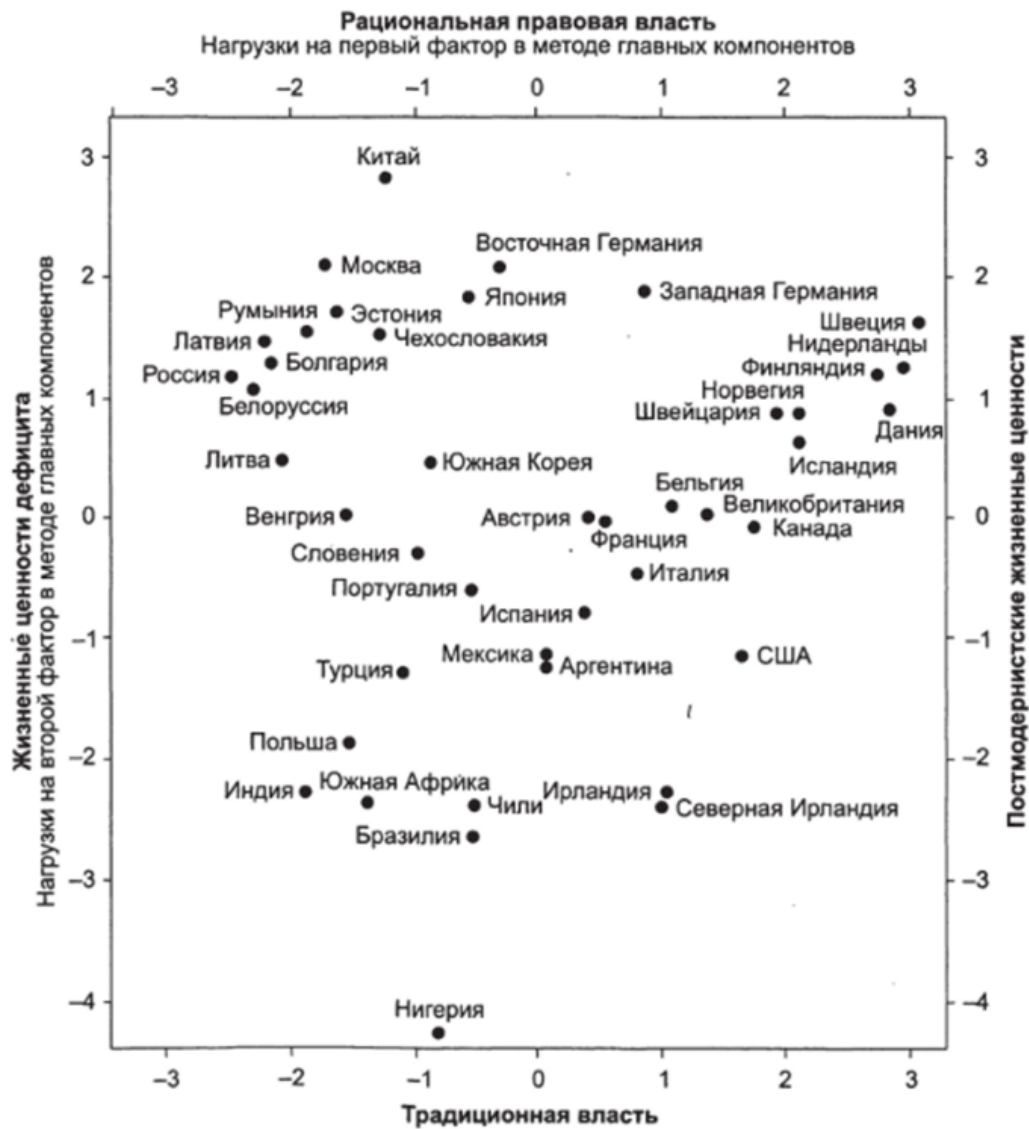
Таким чином, в протилежність Алмонду, що вважав, що основою індустріальної демократії є цивільна культура, Інглхарт стверджує, що в постмодерністському суспільстві основою демократії стають постматеріальні цінності.

Головний висновок, до якого приходять Інглхарт, полягає в тому, що саме по собі економічний розвиток не породжує демократію, воно впливає на демократизацію лише в тій мірі, в якій сприяє культурним змінам. Відповідно до приведених вище параметрів Інглхарт створює культурологічну карту світу (мал. 14.2). На цій карті більшість економічно нерозвинених країн розташована в нижньому лівому кутку квадрата. Це пов'язано з тим, що для їх культури характерне переважання цінностей виживання, а влада є традиційною. Культура сприяє консервації традиційного характеру влади і цінностей дефіциту. Для більшості посткомуністичних країн характерні домінування цінностей дефіциту і надії на державну владу.

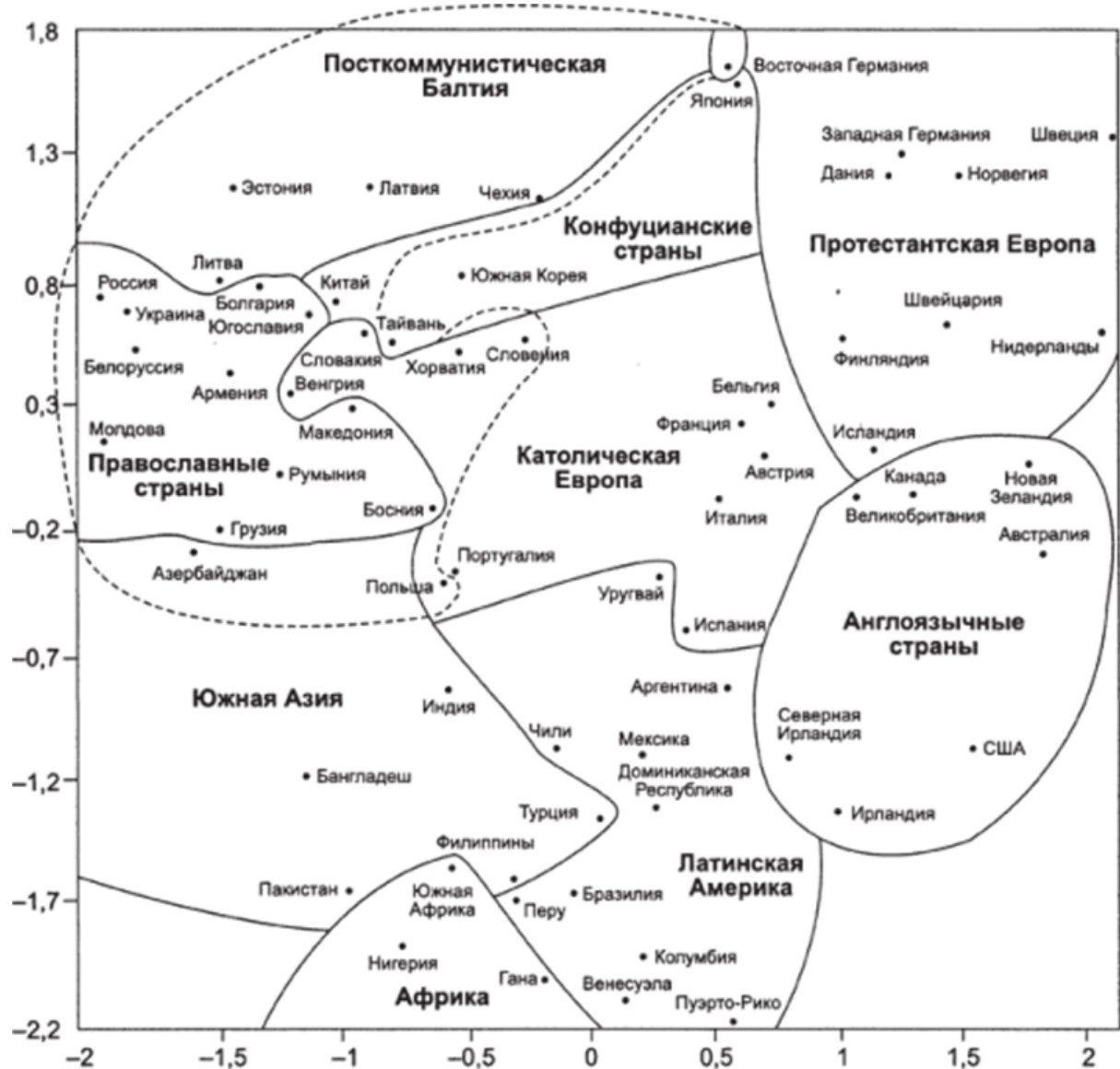
Запропонована Інглхартом культурна карта світу характеризує культурну ситуацію початку 1990-х рр.

У кінці 1990-х рр. Інглхарт доповнив і вніс видозміни в культурну картографію світу. Ці доповнення пов'язані як з урахуванням виділення цивілізацій С. Хантінгтоном, так і з новими даними World Values Survey. На культурні характеристики країн наклала відбиток не лише релігія - їх історичне минуле в не меншому ступені зумовило їх культурний вигляд.

Кожна із сторін квадрата (мал. 14.3) є шкалою факторних показників. Положення кожної країни визначається факторними величинами цінностей дефіциту/постматеріальних цінностей і традиційної/державної влади. Проте, як відмічає Інглхарт, межі, що відділяють країни і зони один від одного, мають суб'єктивний характер.

Мал. 14.2. Культурна карта світу. Джерело: Инглхарт Р. цінності, що змінюються, економічний розвиток і політичні зміни // Міжнародний журнал соціальних наук. 1996. № 12. С. 28

Мал. 14.3. Культурна карта світу з урахуванням основних цивілізацій (кінець 1990-х рр.). Джерело: Інглхарт Р. Культура і демократія // Культура має значення. Яким чином цінності сприяють громадському прогресу / Під ред. А. Харрісона і С. Хантінгтона; Пер. з англ. М., 2002. С. 113

На культурній карті світу (1995-1998 рр.) Інглхарт виділяє дев'ять культурних зон: Африку, ортодоксальну, посткомуністичну Балтію, конфуціанські країни, православні країни, католицьку Європу, протестантську Європу, англійськомовні країни, Південну Азію і Латинську Америку. Найбільш близькій традиційній владі і цінностям дефіциту виявляється африканська зона, що включає Нігерію, Гану і ЮАР. Внизу, але трохи ближче до шкали постматеріальних цінностей розташувалися

країни Латинської Америки (Пуерто-Ріко, Венесуела, Колумбія, Перу, Бразилія, Домініканська Республіка, Чилі, Мексика, Аргентина, Уругвай), лівіше за латиноамериканську зону Інглхарт розташовує південноазійську, в яку включає Пакистан, Бангладеш, Філіппіни, Туреччину, Індію. Католицька Європа займає "серединне" положення на карті. До цієї зони віднесені Іспанія, Італія, Австрія, Франція, Бельгія, Португалія. На південь від її, але ближче до шкали постматеріальних цінностей знаходяться англоговорячі країни: США, Північна Ірландія, Британія, Канада, Нова Зеландія, Австралія. Верхню праву частину карти займає зона протестантської Європи : Західна Німеччина, Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Швейцарія, Нідерланди. Трохи "західніше" за протестантську Європу розташовується конфуціанська зона: Тайвань, Південна Корея, Японія. Посткомуністичні країни Балтії виявляються найбільш близькими державній владі і цінностям дефіциту. Країни ортодоксальної зони (Грузія, Боснія, Румунія, Македонія, Молдова, білорусь, Вірменія, Югославія, Болгарія, Україна, росія) розташовуються на такій же приблизно відстані від цінностей дефіциту, але нижче по відношенню до державної влади.

Американський політолог підкреслює, що ціннісні системи багатих і бідних країн відрізняються один від одного. Так, країни, в яких ВВП на душу населення перевищує \$15 тис., займають положення у верхньому правому кутку карти, тобто характеризуються сучасною державою і переважанням постматеріальних цінностей. Країни ж з доходом на людину нижче \$2 тис. займають нижній лівий куту на карті. Проте Інглхарт відмовляється пояснювати культурні зміни тільки економічним розвитком. На культуру суспільства і його цінності робить не менший вплив його історико-культурна спадщина.

Постматеріальні цінності, неодноразово підкреслює Інглхарт, тісно пов'язані з демократичними інститутами. Стійкий зв'язок між "цінностями самовираження" і рівнем свобод фіксується також Freedom House.

III) Перспективи демократії. Феномен глобальної демократизації.

У поєднанні з універсальністю демократії істотним є поняття національних особливостей демократії, які зумовлені специфікою політичного, економічного, соціального, культурного розвитку й інших компонентів, що визначають унікальність і самобутність кожного суспільства. За всіх наявних відмінностей демократичні типи держав і суспільств об'єднує слідування деяким фундаментальним принципам, які є загальними й універсальними цінностями демократії. Шлях просування до демократичного суспільства може бути абсолютно різним, але головні ідеали (принципи) побудови демократичного суспільства є загальними для всіх країн, в тому числі і для України.

Згідно з поглядами Р. Даля, є два виміри демократії. Сутність першого полягає у такому: кожен політичний інститут демократії передбачає наявність комплексу прав і обов'язків, які є не тільки абстрактними моральними зобов'язаннями, але і реальним базисом демократичних інститутів, які забезпечуються і підтримуються правовою системою і політичною практикою.

Проте наявність комплексу прав і обов'язків не завжди відповідає можливості їх реалізації. Якщо індивід має право вільно обговорювати політику в колі друзів, це ще не означає, що він залучений в реальну політичну дискусію. Тому другий вимір демократії – це дійсна участь громадян у політичному житті.

Демократія нині відчуває досить серйозні проблеми, основною з яких є недовіра громадян до політичної еліти (до політиків і політичних лідерів); політичних партій; парламенту та інших політичних інститутів.

У результаті досліджень було виявлено загальну тривожну тенденцію зростаючої недовіри до політичних діячів і урядів з боку населення країни. Є очевидним, що рівень довіри суспільства щодо інститутів представницької демократії залежить від:

- а) ступеня інформованості населення;
- б) наявності чіткого критерію, за допомогою якого громадяни оцінюють уряд і політиків;
- в) ефективності конкретних демократичних інститутів, насамперед уряду.

Для того, щоб уповільнити зростання негативних настроїв і змінити ставлення громадян до сучасного стану демократії, необхідно внести суттєві корективи в кожну з трьох складових частин.

Такий виклик демократії, як зниження довіри громадян до її сучасних інститутів, і сьогодні залишається актуальною політичною проблемою, що зумовлена насамперед зменшенням компетентності політичних діячів, що діють від імені громадян і виражають їхні інтереси і бажання. Причини, що негативно впливають на здатність уряду ефективно виконувати свою політику та адекватно відповідати на запити та потреби громадян, криються в інтернаціоналізації та глобалізації. Однак визначені проблеми недовіри громадян не обов'язково розглядати в контексті сучасної «кризи демократії», потрібно глибше розібратися в джерелах розчарувань громадян.

Так, наприклад, є тенденція безперервного зростання очікувань щодо регулюючих можливостей політики: надзвичайно зросли вимоги до демократії, але при цьому здатність демократичної держави до вирішення проблем істотно не змінилася. Сучасний індивід схильний насолоджуватися перевагами свободи, але її зворотний бік – відповідальність – він усе частіше знімає з себе і перекладає на державу і владу взагалі.

Також серйозним викликом, з яким стикається сучасна демократія, є роль ЗМІ і нових неконтрольованих центрів прийняття рішень, що вступають у конкуренцію з демократично легітимізованими інститутами. Складність сучасного буття вимагає від громадян швидких і водночас важких, комплексних рішень. Однак ЗМІ, навпаки, пропонують масам втечу у віртуальний світ, свого роду «прекрасний новий світ».

Сучасна людина, суспільство все більше стикаються із загрозами, які багато в чому вони самі створили. Тому, щоб вижити, сучасній демократії потрібна як довгостроковий проект постійна гнучка адаптація до зовнішніх і внутрішніх викликів. Її майбутнє – у зміні, але аж ніяк не у прагненні до збереження стабільності. Саме такий підхід виражає імперативи XXI століття.

На рубежі XX і XXI століть відбувається фундаментальна соціальна трансформація, яку можна порівняти за масштабами з індустріальним переворотом Нового часу. Ця трансформація проявляється у багатьох сферах життя. У розвинених демократіях політологи ще з кінця XX ст. відзначають серйозні зміни у функціонуванні демократичних інститутів,

насамперед ослаблення політичних партій, загострення передвиборних і медіакампаній, зниження суспільної довіри урядам. Зміни відбуваються і в економічній сфері, особливо у сфері національного добробуту і стратифікації населення за рівнем доходів. Хоча в 90-ті роки відзначався підйом економік розвинених країн, для цього періоду було характерно скорочення урядових соціальних програм, більше того, в деяких країнах, для яких це не було притаманне історично, відбулося збільшення розриву в рівні доходів між різними верствами населення. Ймовірно, тому зросло скептичне ставлення до демократичних систем.

Виклики і перспективи демократії визначаються багато в чому не тільки суто політичними та економічними змінами, а й тією обставиною, що зміни торкнулися різних сфер суспільства. З кінця 1970-х років змінилися сімейні відносини в суспільстві – знижується кількість традиційних сімей із двома батьками і дітьми, зростає число розлучень, багато дітей народжуються поза шлюбом. Більше того, в сучасному світі спостерігається тенденція до (у трактуванні Е. Гідденса) «трансформації інтимності», для якої властиві такі риси, як: трансформація моделей шлюбу; глибинні зміни в сексуальних, любовних, шлюбних, дружніх і родинних відносинах. Нові моделі і відносини перейшли з розряду соціального інституту в інструмент емоційної саморегуляції індивіда. Е. Гідденс пише про тотальну, всеосяжну індивідуалізацію, «детрадиціоналізацію», що торкнулися інтимних сторін життя європейців. Все це теж, на нашу думку, приводить до революційних за своєю значущістю політичних змін. Так, шлюб багато в чому перестає виконувати в колишніх масштабах свою репродуктивну і виховну функції, що призводить до того, що такі соціальні ролі, як батько, мати, втрачають колишню значущість, перетворюючи політичну поведінку і політичний вибір їх носіїв в орієнтовані на сьогоднішній день, на поточний стан, а не на завтрашній день, не на майбутнє. Подібні зміни спостерігаються і в Україні: не варто забувати, що, наприклад, одним із центральних стимулів раніше у людей був зовсім не страх за майбутнє, а віра і надія на те, що все ж їхні діти будуть жити краще, ніж вони самі. Сьогодні такий стимул втрачений.

Так, цьому сприяють поширені в сучасному українському суспільстві тенденції до скорочення шлюбності, збільшення кількості розлучень, неповних сімей, підвищення частки бездітних і зменшення частки багатодітних сімей, що призводить до переважання смертності над

народжуваністю, а в кінцевому підсумку – до негативних демографічних, соціальних, політичних і моральних наслідків.

Проблему старіння населення також можна віднести до викликів сучасної демократії. Така тенденція в перспективі приводить, на наш погляд, до певних політичних змін, які будуть зумовлені зрушеннями на ринку праці, змінами в масштабах, структурі і характері зайнятості населення. Все це впливає на політику чинної влади і зміст програм політичних сил. Проблема старіння населення змушує політиків вживати рішучих і непопулярних заходів.

Сучасні моделі демократії вже стикнулися і ще в подальшому стикатимуться з великою кількістю загроз. Головна причина криється в тому, що відбувається перехід від індустріальних національних держав до глобальних інформаційних товариств. Технологічні, економічні та суспільні зміни стають більш комплексними, ніж будь-коли, а темпи цих змін усе зростають. Можна навіть говорити про зміну парадигми від концепції демократії індустріальної ери до концепцій демократії інформаційної епохи.

Є підстави стверджувати, що розквіт соціальних мереж (мобільні телефони, блоги, Twitter, Facebook та ін.) повинен безпосередньо змінити сприйняття світу. Всі ці нові системи і пристрої, безсумнівно, відкривають перед суспільством фундаментально нові можливості для реалізації демократичного потенціалу, проте потрібні дуже глибокі зміни, щоб це відбулося на практиці. Потрібні активні, компетентні люди з високим рівнем політичної культури і реальними владними ресурсами. Без сильних неурядових організацій, незалежних судів і резонансу в ЗМІ просто розмови в соціальних мережах не можуть перетворитися на дієвий протест проти будь-яких недемократичних дій.

Нині у всіх сучасних демократичних державах спостерігається зниження громадської підтримки політичних установ і політичних діячів. Для України ця проблема теж актуальна. Особливий виклик для демократії становлять низький відсоток участі молоді у виборах, зростання частки виборців, які періодично змінюють свої політичні уподобання. Це можна розглядати в кожному конкретному випадку як втрату суспільної підтримки держави.

Нині є певний парадокс. Громадська думка вважає, що кількість людей, які цікавляться політикою, все зменшується. Подібне твердження і правильне, і неправильне одночасно. Правильне, тому що люди, як

правило, в середньому дійсно все менше цікавляться роботою адміністрації, партій і парламентів, а головне, часто проявляють усе меншу зацікавленість в особистій участі в цих структурах. Однак насправді є і зростаючий інтерес до того, яким чином суспільство може успішно вирішувати свої нагальні проблеми. Люди все більше зацікавлені в конкретних способах вирішення цих проблем. Якщо перша категорія інтересу й залучення в політику отримала назву традиційної, то друга – нетрадиційної.

Є підстави зробити висновок, що, незважаючи на те, що економічний розвиток і добробут знаходяться на відносно достатньому рівні, ставлення до політики в традиційному плані все погіршується, іноді аж до того, що знижується необхідна підтримка суспільством держави. Зростає інтерес до політики в нетрадиційному, новому ключі – як до способу вирішення реальних проблем, але саме він задовольняється недостатньо. Якоюсь мірою це розхитує політичні системи, але ж вони забезпечують контроль, вирішення проблем і перерозподіл благ, відповідно, потребують підтримки і ресурсів із боку суспільства. У разі відсутності необхідної підтримки наявна система не зможе функціонувати належним чином і в довгостроковому періоді деградує. Актуальним стає прагнення політичних систем до відновлення достатнього рівня громадської підтримки. Зокрема, потрібні активні дії у сфері комунікації.

Висновки

Таким чином, для виживання демократії потрібна довгострокова постійна гнучка адаптація до зовнішніх і внутрішніх викликів. Її майбутнє – у зміні, а не у прагненні до збереження стабільності. Обов'язковою умовою для успішного проведення перетворень є зворотний зв'язок із суспільством та підтримка з боку громадян. Основа демократії – люди. Тому, на нашу думку, сучасна людина, орієнтована на розвиток майбутньої демократії, повинна мати такі риси: швидко пристосовуватися до умов життя, що змінюються, вміти орієнтуватися в економічній, соціально-політичній обстановці, зберігаючи свою світоглядну позицію, гуманістичні ідеали та цінності; володіти високою соціальною активністю, цілеспрямованістю і підприємливістю, прагненням до пошуку нового і здатністю знаходити оптимальні рішення життєвих проблем у нестандартних ситуаціях; мати потребу в життєвому успіху і досягненнях,

а також здатності до самостійного прийняття рішень, постійного розвитку свого інтелекту і професійних якостей; бути законослухняним, соціально відповідальним, мати розвинене почуття внутрішньої свободи і власної гідності, здатність до об'єктивної самооцінки, до конкуренції; мати в розумній мірі індивідуалістичні установки, орієнтацію на себе; свої інтереси і потреби, володіти раціональним, альтернативним мисленням і прагматичним ставленням до життя; вміти розуміти і бути готовим відстоювати інтереси своєї вікової, професійної, етнічної, соціальної спільності, до якої він належить за походженням і соціальним статусом, а якщо розглядати стосовно України, то мати національну свідомість українського громадянина, бути патріотом, який бореться за збереження єдності України і її становлення як великої держави.

Глобальна демократизація

У другій половині ХХ ст. відбулась універсалізація демократичної ідеї та поширення її у світовому масштабі. Водночас це стало не „кінцем історії”, а скоріше новим етапом розвитку феномену демократії. Ряд серйозних проблем, що виникають в процесі становлення молодих демократій, як і проблеми, властиві демократіям із тривалим досвідом, свідчать, що цей феномен потребує подальшого осмислення.

За найпоширенішим визначенням **демократія** – це державний режим, стан політичного життя, за якого державна влада здійснюється на основі принципів широкої й реальної участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики, утворенні та діяльності органів державної влади.

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин потенціал та відповідальність світового співтовариства як чинника стабілізації внутрішньополітичних процесів суттєво зростає. У зв'язку з цим набуває актуальності теорія демократичного переходу під впливом зовнішніх факторів, до яких можна віднести ідеї, міжнародні організації, систему міжнародних економічних зв'язків тощо.

У процесі демократизації можна виділити три етапи: доперехідну кризу, перехід та зміцнення (або консолідацію) демократії. Позитивним для консолідації демократії факторами є: реформування системи управління, забезпечення верховенства права, дотримання основних прав і свобод людини, розвиток політичних партій, лібералізація та

раціоналізація економічних структур, забезпечення соціального захисту населення, зміцнення громадянського суспільства.

Провідною тенденцією розвитку світового співтовариства в умовах сьогодення є процес глобалізації. Глобалізація – це об'єктивний соціальний процес, змістом якого є зростаючий взаємозв'язок і взаємозалежність національних економік, національних політичних і соціальних систем, національних культур, а також взаємодії людини з навколишнім середовищем.

Таким чином, глобалізація як універсальна форма історичної динаміки приводить до якісних та кількісних змін у функціонуванні перехідних суспільств. Відповідно до цього вона являє собою нову концептуальну схему розвитку сучасного світоустрою з його відповідною організаційною та ціннісною ієрархією. Багато фахівців трактують глобалізацію як процес концентрації і централізації – капіталу, влади, інформації, знань, багатства, рішень тощо, забуваючи, що та ж динаміка спричинює і децентралізацію в державно-національному сенсі. Глобальні процеси призводять до серйозних зрушень в організаційно-управлінських системах, трансформуючи не лише владні механізми, а й усю сучасну систему координат існування держави. Переосмислюється роль, структура, функції та авторитет держави.

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин потенціал та відповідальність світового співтовариства як чинника стабілізації внутрішньополітичних процесів суттєво зростає. У зв'язку з цим набуває актуальності теорія демократичного переходу під впливом зовнішніх факторів, до яких можна віднести ідеї, міжнародні організації, систему міжнародних економічних зв'язків тощо. У процесі демократизації можна виділити три етапи: доперехідну кризу, перехід та зміцнення (або консолідацію) демократії. Позитивним для консолідації демократії факторами є: реформування системи управління, забезпечення верховенства права, дотримання основних прав і свобод людини, розвиток політичних партій, лібералізація та раціоналізація економічних структур, забезпечення соціального захисту населення, зміцнення громадянського суспільства.

Демократія як одна з найважливіших форм організації суспільно-політичного життя сучасного світу переживає нині складний і вельми неоднороззначний період свого розвитку. За деякими підрахунками 60% всіх демократій є неповноцінними і серйозно страждають від інституційної

слаб-кості, яка не дозволяє їм розвиватися. Як підкреслюють багато політологів, сучасна демократія парадоксальним чином характеризується в один і той же час як прогресуючою демократизацією, так і зростаючою недовірою мас до демократичних інститутів, яка пов'язана з недостатньою ефективністю демократії у вирішенні багатьох проблем сучасного суспільства.

Якщо в останній чверті минулого сторіччя складності функціонування демократії в країнах Заходу були обумовлені переважно внутрішніми змінами в самих цих країнах, то специфіка проблем сьогоденної демократії полягає в сильнішому впливі на її внутрішнє життя зовнішніх факторів – таких, наприклад, як масова імміграція, міжнародний тероризм, міжнародна злочинність.

Наприклад, істотно ускладнюють функціонування демократичних систем зміни в демографічній структурі населення, пов'язані з процесами масової імміграції. Глобалізація призвела не тільки до широкого проникнення західних культурних і соціально-політичних стандартів і цінностей в незахідні суспільства, а й до масштабної інфільтрації західного демократичного суспільства носіями антизахідних цінностей і норм поведінки, що веде до появи нових соціальних конфліктів, що не знаходять ефективного вирішення.

Ще одним компонентом зовнішнього впливу на західну демократію експерти називають міжнародний тероризм. З його перетворенням на один з найважливіших факторів сучасної реальності, традиційна для західних громадян відданість цінностям ліберальної демократії з її пріоритетом прав і свобод особистості похитнулася під розумінням того, що забезпечення громадської безпеки вимагає в сучасному світі обмеження індивідуальних свобод, посилення заходів поліцейського контролю і певного відступу від принципів приватності.

Але, слід відзначити, що глобального відкату світової демократії не передбачається насамперед через невблаганного поширення комунікаційних технологій, які забезпечують транскордонне поширення політичних знань та ідей і обмежують неліберальні режими в їх прагненні не допустити власних громадян до всіляких джерел інформації.

Разом з тим, демократичні країни явно обходять недемократичні з цілого ряду соціально-економічних показників: тривалості життя, рівня дитячої смертності, поширеності освіти. Крім того, в демократичних державах з часом все більший розвиток одержують економічні свободи

(захищеність прав власності, здорова економічна політика, свобода підприємництва), і більш ефективним є державне управління, основними елементами якого є боротьба з корупцією, висока ефективність держави і закону.

Особливістю демократичного транзиту в пострадянських країнах, у тому числі і в Україні, є те, що на відміну від «класичних» поставторитарних транзитів, тут доводиться вирішувати проблему одночасності політичних й економічних реформ. І хоча обидві цілі підкріплюють одна одну – демократизація сприяє просуванню до ринку, ринок створює економічну та соціальну базу демократії, у той же час однакова реалізація цих двох завдань створює взаємні перешкоди. Порівняльний аналіз свідчить, що для успішних демократичних транзитів характерні, передовсім, послідовна політична демократизація, побудова та закріплення ефективних демократичних інститутів, а потім створення системи соціальних гарантій і посередницьких інститутів між державою та ринком.

Україна поступово інтегрується в міжнародні глобалізаційні процеси. Зокрема, провідним напрямком зовнішньої політики нашої держави визначено курс на європейську інтеграцію, для реалізації якого країна повинна відповідати Копенгагенським критеріям, серед яких – ефективне функціонування демократичної політичної системи.

Позитивний чи негативний вектор змін від глобалізації залежить від рівня розвитку національної політичної та економічної систем країни. Публічну політику України слід формувати відповідно до факторів глобалізації, аби знешкодити можливі негативні наслідки та максимізувати вигоди, тобто необхідно знайти такий механізм функціонування держави, який би дав змогу не тільки забезпечити високий рівень захищеності держави від загроз і викликів глобалізації ХХІ ст., а й безперешкодно користуватися перевагами глобалізації в національних інтересах.

Демократизація політичної системи в Україні потребує вирішення широкого кола проблемних питань. Суттєвою є необхідність удосконалення виборчого процесу, усвідомлення політичною елітою та населенням переваг демократичних процедур і практик, незважаючи на певні внутрішні суперечності демократії.